

TÜRK DESTANLARINA YANSIYAN "GÖÇ OLGUSU"NA GENEL BİR BAKIŞ¹

An Overviwe To Phenomenon of Migration in the Turkish Epics

Abdulselem ARVAS*

Özet: Bu makalede, "Göç", "Şu", "Oğuz Kağan" ve "Dede Korkut" gibi eski Türk destanları ile 1990'lı yıllardan sonra Türkiye Türkçesine aktarılan ve "Yeni Destanlar" olarak da adlandırılan "Mendirman", "Er Tabıldı", "Kula Mergen-Joya Mergen, "Erke-Koo" vs. Orta ve Kuzey Asya Türk destanları incelenmek suretiyle göç olgusu ele alınmıştır. Bazı Türk destanlarında (Kuzey Asya) göç olgusu olağanüstülüklerle süslenirken bazılarında (Orta Asya) ise realiteye uygun işlendiği görülmüştür. Ancak tüm Türk destanlarındaki göç olgusunun benzer sebeplerle ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Eski Türk destanları, yeni Türk destanları, göç.

Abstract: In this article, epics of the ancient Turkish as "Göç", "Şu", "Oğuz Kağan", "Dede Korkut" and new Turkish epics, such as the so-called "Mendirman", "Er Tabıldı", "Kula Mergen-Joya Mergen, "Erke-Koo" etc... Central and North Asia, migration in the Turkish epics of are discussed. The phenomenon of migration, as when tackling some of the extraordinary Turkish epics, and in others it is considered as fair. However, the phenomenon of migration for all Turkish epics were found to occur as a result of the same reasons.

Keywords: The old Turkish epics, new Turkish epics, migration.

* Yrd. Doç. Dr.-, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye.

¹ Bu makale, 18-19 Temmuz 2011 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen "International Symposium on Altay Commuties: Migrations and Emergence of Nations" adlı sempozyumda sunulan ancak yayımlanmayan *Türk Destanlarında "Göç"* başlıklı bildiri üzerinde değişiklikler yapılarak buraya alınmıştır.

Giriş

Hayatın bir gerçeği olan ve tarihin ilk dönemlerinden beri devam eden göçler belli nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bunları genel olarak iktisadî, siyasî, sosyal ve kültürel nedenler şeklinde sıralamak mümkündür. Bu nedenlerden herhangi birine bağlı olarak bir ferdin, ailenin ya da topluluğun bir yerden başka bir yere hareket etmesi “göç” olarak değerlendirilebilir. Nitekim kelime, Türkçe Sözlük’te farklı anlamlarıyla birlikte şöyle açıklanmıştır: “**1.** Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret. **4.** Kuşların, geyiklerin, yarasaların, bazı balık ve böceklerin mevsim, iklim, besin miktarı vb.ne göre çevre değiştirmeleri” (TS, 2005: 769).

Sözlükteki anlamlara dikkat edilirse kelimenin ilk anlamı insanlar için geçerli olup göçün temelinde ekonomik nedenler yer almaktadır. Yani insanlığın göç etmesinin temel nedeni, yaşam şartlarının daha iyi olmasını ve neslinin daha rahat koşullarda devam etmesini sağlamaktır, denebilir. İçgüdüsel bir refleks olan bu davranış aslında tüm canlılar için geçerlidir. Örneğin kuş, balık ve diğer bazı hayvan türlerinin belli mevsimlerde dünyanın çeşitli yerlerine göç ettikleri bilinmektedir. Türkçe Sözlük’te yer alan dördüncü anlam da buna işaret etmektedir.

“Göç olgusu”nun Türk destanlarına edebî olarak yansıyan en güzel örneği, Uygur Türklerinin “Göç Destanı”dır. Bu destanda hem insanların hem hayvanların göç etmesi birlikte işlenmiştir. “Kutsal Dağ”ın yani “kut”un memleketten götürülmesi sonucu sadece insanlar değil kuşlar da artık burada yaşamının imkânsız hale geldiğini anlayıp göç etmektedir (Sakaoğlu ve Duymaz, 2003: 217). Başkurtların “Kunır Buğa Destanı”nda da hayvan göçü konu edilmektedir. Yanbay’ın kızına çeyizlik olarak verdiği mallar (büyükbaş/küçükbaş hayvanlar) gittikleri yeni yere uyum sağlamayarak ölürlür. Sadece bir sığır çok zayıflasa da biraz direnir ama o da iki buzağı doğurduktan sonra ölür. Buzağılar da buraya uyum sağlamayınca geldiklere yere göç ederler (Ergun ve Gaynislam, 2000: 199).

1. Eski Türk Destanlarında “Göç Olgusu”

Destanlar, edebi ya da folklorik ürünler olmakla beraber kendi dönemlerinin siyasî, sosyal, ekonomik vd. hususlarını da aydınlatan metinlerdir. Aynı zamanda insan duygu ve davranışlarının ruh bulduğu metinlerdir. Dolayısıyla hem eski hem

yeni Türk destanlarına¹ çeşitli veçhelerle yansıyan konulardan biri de “göç olgusu”dur. Örneğin eski Türk destan metinlerinden biri olan “Göç Destanı”nda Yü-lun Tigin siyasî amaçlı bir evlilik yapmaktadır. Ancak kurnaz olan Çinliler bunu kullanarak Uygurların yerlerinden göçmesine neden olmaktadır. Bunu da, memleketin “kut”u olan dağı elde ederek gerçekleştirmektedirler.

Destanda bu durum kısaca şöyle geçmektedir: “Uygurların hükümdarı Buğu Han’dan sonra yerine geçen Yü-lun Tigin, Çinlilerle yapılan savaşları sona erdirmek için oğlu Ko-li Tigin’i bir Çin prensesi ile evlendirir ama Çinliler, prensese karşılık hükümdardan “Kutluk Dağ”ı ister ve bu istek kabul edilir. Böylece Çinliler, dağın etrafında ateş yakarlar ve dağ kızışınca üzerine asit dökerek dağı ufak parçalara ayırıp Çin’e taşırlar. Bunun üzerine memleketteki bütün kuşlar, hayvanlar kendi dilleriyle bu dağın gidişine ağlarlar. Bu olaydan yedi gün sonra da Ko-li Tigin ölüp, kıtlık ve kuraklık başlayınca Uygurlar, yurtlarından göç etmek zorunda kalırlar.” (Sakaoğlu-Duymaz 2003: 217).

“Divanü Lugati’t-Türk”ün Türkmen maddesinde de Zülkarneyn’in Asya’ya sefer düzenlemesi üzerine “Şu” isimli hanın hâkimiyeti altındaki Türk kavimleri göç ederler. Bu Türk boylarından Kınık ve Salgurlar, yapılan ani göçten dolayı şaşkınlık içinde kaldıkları için bir yere gidemezler. Başka taraftan göç ederek gelen iki kişi daha buradan geçince bunlar onları durdurup kalmalarını isterler. Bu iki kişi ise Kalaç boyunu teşkil eder (2005: 607-608). “Şu” destanı olarak da bilinen bu destan parçasında düşmanın baskını sonucu göç olgusu ortaya çıkmıştır.

Aynı şekilde “Kitab-ı Dedem Korkut”un “Basat Depegözi Öldürdüğü Boy”da da Oğuzların, düşmanın saldırısı üzerine başka bir yere göç etmesiyle başlar. Bu göç esnasında Aruz’un oğlu Basat unutulur ve aslanlar tarafından beslenip büyütülür. Oğuzlar, yurtlarına döndükten sonra geceleri gizlice atlarını basıp alan vahşi bir kişiyi yakalarlar (Ergin 1997: 206, 207). Kısaca eski Türk destanlarında düşmanlarla yaşanan ilişkiler sonucu göçlerin meydana geldiği gözden kaçmamaktadır.

2. Yeni Türk Destanlarında “Göç Olgusu”

Eski Türk destanlarında çok sık karşımıza çıkan düşmanlarla siyasî, sosyal vb. ilişkiler neticesinde yaşanan olaylar ve göçler yeni Türk destanlarına da değişik

1 Özkul Çobanoğlu, “Türk Dünyası Epik Destan Geleneği” isimli eserinde “Türk kültür ekolojisi”ni göz önünde bulundurmak ve kronolojik bir tasnif yapmak suretiyle Türk destanlarını “eski destanlar” ve “yeni destanlar” başlıkları altında toplamıştır. Bu çalışmada Çobanoğlu’nun bu tasnifi dikkate alınmıştır (bk. Çobanoğlu 2003: 40-54).

açılardan yansımıştır. Örneğin, yeni Türk destanlarında düşmanla yaşanan ilişkiler sonucu göç etmenin yanında başka nedenlerle de göçler gerçekleşmektedir. Bunları şu başlıklar altında incelemek mümkündür.

2.1. Düşmanın Göçe Maruz Bırakılması veya Düşmanı Göçe Maruz Bırakma

Eski destan metinlerinde düşmanın saldırısı, baskını yahut düşmanla mücadele neticesi gerçekleşen “göç olgusu” diğer Türk boylarının destanlarında da yer almaktadır. Bu, en eski temalardan biri olup Türk destanlarında çok hassasiyetle işlenmiştir. Bununla, her zaman dikkatli ve uyanık olunması gerektiği mesajı verilmektedir. Mesela Kırgızların “Baktı-Bolot Destanı”nda, düşmanlar/devler tarafından uzun zaman asıl topraklarından çıkarılarak uzaklaştırılan ve zorunlu göçe maruz bırakılan Kırgız halkı, içlerinden çıkan Baktı ve Bolot isimli kahramanlar sayesinde kendi topraklarını yeniden alma teşebbüsünde bulunmaktadırlar. Baktı, halka atalarının sahip olduğu yerlere geri göç edip yerleşmesini şu sözlerle dile getirmektedir:

Altın dağa gitmek için yol açsam,
Kamanı Masten ile yere çarpsam.
Halktan kimse kalmayıp göçüp gitse,
Büyücü zalim Masten’in kaldığı yerden.
Çoğunluk heyecanla göç ettiği zaman,
Göz koyup Erkin geçide bakadursam (Öyke, 2004: 52)

Halkın kendi memleketinden zorunlu göçe tabi tutulduğunu/sürgün edildiğini ise kadın kahramanlardan olan Azatkül’ün ifade ettiği şu dizelerden anlaşılmaktadır:

Yoluna baş koyarak,
Sürgün olan halkımdan
Yiğit Baktı’yı görünce,
Çözülür dert yerinden (Öyke, 2004: 128)

Baktı ile Bolot adlı kahramanların devlere/düşmanlara karşı başlattıkları mücadeleye destek veren halk onların önderliğinde yola koyulur ve öz topraklarına göç ederler:

Baktı yiğit kızıl nuru eline alır,
Bağımsız halk erken göçüp yola düşer. (Öyke, 2004: 208)

Daha sonra iki kahramanın önderliğinde yapılan mücadelede halk, düşmanları yener ve bütün halk birlikte "Altın Dağ" a doğru göç edip "Erkin Geçit" e yerleşir:

Altın dağa doğru yola çıkıp herkes göçer.
Halk göç ederek Erkin geçide yerleşir,
Altın dağa göz gezdirerek bakarlar.
Nurlu aydınlığına hayran kalırlar,
Bütün halk bakakalıp inanamaz. (Öyke, 2004: 210)

Hakasların "Ak Çibek Arığ Destanı"nda da düşman baskınının neden olduğu göçle karşılaşmaktadır. Ak Han, Kara Han'ın oğullarına yenilir. Bu arada Ak Han'ın karısı bir çocuk doğurur. Ak Han'ın yaşlı hizmetçisi, çocuğu düşmanlardan korumak için onu evden alıp başka bir yere götürür. Ülkeyi talan eden Ay Molat ve Kızıl Tas çocuğu bulamazlar (Arıkoğlu, 2007: 26).

Tuvaların "Möge Şagaan Toolay Destanı"nda yine düşman baskınından dolayı gerçekleşen bir göç bulunmaktadır. Destanda düşman olan Ak-Haan, Bayan Talay'ı öldürüp halkını, malını kendisiyle götürür ama Bayan Talay'ın karısı Say-Kuu, ondan gizlenerek, ıssız bir yerde çocuğunu doğurur ve ormana göç eder. Oğlu Kara-Kögel doğduktan üç gün sonra yürür ve avladığı hayvanları annesinin ağaç kabuğundan yapılmış evine getirir. Kara-Kögel, öldürdüğü canavarın derisinden sağlam bir çadır yapıp annesini buraya göçürür (Arıkoğlu ve Borbaanay, 2007: 26-27).

Siyasî nedenlerden dolayı bir göç de Altayların "Erke-Koo Destanı"nda görülmektedir. Ar-Aspak'ın yurdunu yağmalayan Ak-Kaan, onun annesinden kalan demir yüksükle babasından kalan çakmak taşından başka geriye hiçbir şey bırakmamıştır. Yüksükten kız çocuğu, çakmak taşından ise Erke-Koo adlı erkek çocuk çıkar. Bunlar sığınabilecek bir yer bulmak için göç ederler (Dilek, 2007: 19).

Daha önce de ifade edildiği üzere siyasî ilişkiler Türk destanlarına en çok yansıyan temalardan biridir. Örneğin "Şırdakbek Destanı"ndaki göçler, siyasî nedenlerden ve düşmanın verdiği huzursuzluktan dolayı ortaya çıkmaktadır. Ancak bu defa, göçe maruz kalan düşmandır. Kalmuklar, Kırgızları rahatsız edince Şırdakbek onları Ancıyan'dan sürer.

Kaldan yaramaz efendiyi,
Kışın sürüp göç ettirir.
Aralbay adlı adamı,
Horluğuna dayanamayıp da
Göçer oturamayıp. (Akmataliyev, 2007: 273)

Kısaca bu destanlarda halkın devlere/düşmanlara, başkasının kölesi olmuş kişilere/işbirlikçilerden kaynaklı yurtlarından göçleri ve onlara karşı verdiği mücadelesi dile getirilmektedir. Düşmanlar ise iç ve dış düşmanlar şeklinde tarif edilmektedir.

2.2. İç Mücadeleler Neticesi Göç Etme

Nogayların “Mamay Destanı”nda hanedan içindeki anlaşmazlık sonucu bir göç olayıyla karşılaşmaktadır. Kırım hanı, Mamay’ın yeğeni olan Nogay beylerinden Akmirza’nın küçükken başını sıktığı için gözleri kör olmuştur. Akmirza büyüyünce Kırım hanlığından göç edip sınırda bir yere yerleşir. Onun Bekmirza adında bir oğlu dünyaya gelir. Bekmirza, babasını Kırım hanının kör ettiğini duyunca Kırım hanından öcünü alacağını söyler. Bu haber hana ulaşır. Böylece Bekmirza da göç edip dayısı Mamay’ın yaşadığı Nogay memleketine göç eder (Kalenderoğlu, 2001: 199, 200).

Benzer siyasî sebepler Kırgızların “Er Tabıldı Destanı”nda da vardır. “Er Tabıldı Destanı”nda düşman olarak Kalmuklar ortaya çıkmaktadır.² Bu destanın da belli yerlerinde halkın göçleri tasvir edilmiştir. İlk göç, babasına karşı çıkan ve baba yurdundan ayrıлып yeni bir köy kurarak çocuklarıyla haydutluk yapmaya başlayan Kudaynazar tarafından gerçekleştirilir. Kudaynazar, Ermankan’ın Kalmuk eşinden doğan büyük oğludur (Namatov, 2001: 1). Ermankan bu durumdan huzursuz olduğu için Kalmuk karısını ve oğlu Kudaynazar’ı yurdundan kovar. İkinci defa evlilik yapan Ermankan, bu kez Kırgız bir eş alır ve ondan da Er Tabıldı adında bir oğlu olur. Ermankan ölünce yerine Er Tabıldı geçer ama ağabeyi Kudaynazar bunu kabullenmeyerek hanlığı almak ister. Katagan boyunun kendisini değil, Er Tabıldı’yı desteklemesi halinde Gölbaşı’ndaki Çalkalmak’ın yanına göç edeceğini söyler (Namatov, 2001: 10).

Daha sonra Er Tabıldı kırk yiğidiyle Kalmuklarla savaşmak için yurdundan ayrılır ve Kudaynazar bundan istifade ederek bütün halkı göç etmeye zorlar. Halkı Ancıyan’a göç ettiren Kudaynazar, oğlu Altıbay’ı han, kendisini de danışman ilan eder (Namatov, 2001: 279-281). “Er Tabıldı Destanı”ndaki yapılan göçlerin hepsi siyasî amaçlıdır, yani hanlığı elde etmek için gerçekleştirilmektedir. Üstelik burada, dış düşman yanı sıra iç düşman olarak Kudaynazar³ sahneye çıkmaktadır. Destandan

2 Esas itibarıyla Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde başlıca düşman Kalmuklar olup bunun tarihî arka planı bulunmaktadır.

3 Kudaynazar’ın annesi her ne kadar Kalmuk olsa da kendisi Kırgız’dır.

anlaşıldığı kadarıyla Kudaynazar'ın ilk göçü uzak bir yere yapılmamıştır. Onun için Kudaynazar, hanlığı alamazsa Kalmukların bölgesine göç edip onlara sığınacağını belirtiyor.

Kırgızların "Mendirman Destanı"nda da iç karışıklıklar bulunmaktadır. Mendirman, ağabeylerinin ihaneti sonucu memleketten göç etmiştir ama kendisinin gitmesiyle memleket harap olmuştur. Uzun bir süre sonra memlekete geri dönen Mendirman, dağılan halkı kendi yerine göç ettirir ve abisi Asıl'ı onların başına han olarak koyar. Kendisi de kayın pederi Adıl Han'ın memleketine dönüp orada han olur (Öztürk, 2003: 71-72). Sonradan Mendirman'ın abisi Asıl, Kazak Tabıldı'yla birlikte bir konfederasyon kurar ama Tabıldı fitne çıkarınca Asıl Han, yanına halkını alıp Isıkköl, Narın, Karkıra taraflarına göç eder. Burada da rahat göremeyen halk Mendirman'a sığınır, o da halkını Sarıözün'e yerleştirip her türlü tehlikeden korur (Öztürk, 2003: 81-100). Kısaca hanlığı elde etmek amacıyla yönelik iç çatışmaların olduğu bu göçlerde intikam da alınmak istenmektedir.

2.3. Sosyal ve Ekonomik Nedenli Göçler

Kırgızların "Er Eşim" ile "Kozuke ve Bayan" destanlarında göçlerin ekonomik ve sosyal nedenlerden ortaya çıktığı görülmektedir. "Er Eşim Destanı"nda sadece hayvanlarıyla değil ailesi, çobanları ve hizmetçileriyle birlikte göç eden Tügölbay, izinsiz olarak Er Eşim'in topraklarına girmiştir. Buralar, Suusamır ve Talas (Akmataliyev vd., 2007: 25) bölgeleridir. Tügöl, malları önce Suusamır'a, sonra Talas'a getirir. Amaç, yeni otlaklara sahip olmak, dolayısıyla hayvan sayısını arttırmaktır. Bu durum destanda şöyle ifade edilmektedir:

Bir gün Tügöl düşünür
İlkbaharın gelmesiyle
Bağrı düz geniş yere
Göçerim diye yavaşça
Suusamıra doğru yön alıp
Sürer hayvanlarını yerinden (Akmataliyev vd., 2007: 21)

"Kozuke ve Bayan Destanı"nda ise çocuklarını beşik kertme nişanlayan ve aynı memlekette yaşayan Karabay ile Sarıbay isimlerindeki iki zengin beyden Karabay'ın ölmesi sonucu Sarıbay'ın kızını Kozuke'ye vermemek için yurdundan göç etmesi dile getirilmiştir. Oysa Karabay daha hayattayken kalını (başlık parası) peşin

vermiştir. Dolayısıyla kızını bir yetime vermek istemeyen Sarıbay'ın göç etmesi sosyal nedenden kaynaklıdır. Bu durum destanda şöyle dile getirilmiştir:

Kozuke yetim diye kızını vermeden
Ayrılıp kendi halkından kaçıp gider
Yemin sözlerine, andına dayanamayıp
Sarıbay aklını şaşırır (Akmataliyev vd., 2007: 145)

Bu destanın Başkurtlara ait olan “Kuziykürpes” varyantında da aynı nedenden dolayı bir göç söz konusudur. Karabay ölünce Sarıbay kızı Mayanhılıv'ı Kuziykürpes'e vermez. Kuziykürpes, beşik kertme nişanlısını almak için Sarıbay'ın yaylasına gidince kimsenin orada olmadığını ve herkesin göç ettiğini görür. Sarıbay, kızını vermemek için göç etmiştir (Ergun ve Gaynislam, 2000: 407).

Altayların “Ölöstöy Destanı”nda yine aynı nedene bağlı bir göç söz konusudur. Sosyal tabakanın ön plana çıktığı bu destanda Monıs-Kaan çobanı Ölöstöy'ü evlendirmez. Monıs-Kaan'ın kızı Altın-Topçı Ölöstöy'e kaçar. Bunlar birlikte yaşarlar ama Monıs-Kaan'dan kurtulmak için Şıbee-Kuyak denilen yere göç ederler. Burada yaşlı bir çift onları bir mağaraya saklar. Erkin-Koo adında bahadır bir erkek çocukları olunca Ölöstöy ve Altın-Topçı güzel bir yerde kayın ağacından sekiz köşeli bir yurt yapıp yerleşirler (Dilek, 2007: 21).

2.4. Ahlakî Değerlerden Kaynaklı Göçler

Kırgızların “Mendirman Destanı”nda ahlakî değerleri korumak için yapılan bir göç söz konusudur. Adık Han'ın küçük oğlu olan Mendirman'ın güzel bir karısı vardır. Ağabeyleri, onun karısına göz dikince Mendirman karısını alıp memleketinden göç eder ve adını Çoro olarak değiştirip Türklerin hükümdarı Adıl Han'ın memleketine yerleşir (Öztürk, 2003: 22, 25). Burada hanın teveccühünü kazanan ve onun hizmetine giren Mendirman, bu memleketin itibarını da refahını da yükseltir. Ancak, burada da karısının güzelliği başına bela olur. Fitneci bir kocakarının hem hanı hem de Mendirman'ın karısını ayartması üzerine han Mendirman'ı öldürmek ister. Ama bir toplantıda atışma yapan han, Mendirman'a yenilir ve yaptığının doğru olmadığını anlayarak kocakarı ile Mendirman'ın karısını asar ve kızını Mendirman'a nikâhlar. Hana gerçekleri anlatıp ağabeylerini görmek isteyen Mendirman, memleketine döner (Öztürk, 2003: 60, 62).

“Çora Batır Destanı”ın “Dobruca Tatar” varyantında da ahlakî ve sosyal nedene bağlı olarak göçün ortaya çıktığı görülmektedir. Narik, Kazan hanının veziridir. Hanın oğlu karısının ırzına saldırdığı için Narik onu öldürür. Bu durumdan haberdar olan han, Narik’in haklı olduğuna karar verir ama onun başka memlekete göç etmesini ister. Bunun üzerine yollara düşen, çöllerden geçen Narik, bilmediği bir yere ulaşır, bir süre burada misafir olur. Hâlâ Kazan topraklarında olduğunu düşünen Narik gitmek isteyince misafir olduğu kişi, onu bırakmaz ve Kırım Hanlığında olduğunu, Kazan topraklarından uzaklaştığını söyler. Böylece Narik, burada bir müddet kalır ama Kazan sınırına yakın Kırım’ın Kökişli Tama köyüne tekrar göç eder. Bunun sebebi ise Kazan’ı özlemesidir. Kırım beylerinden Ali Bey, Narik’i göçmen olarak değerlendirir (Dönmez, 2002: 114-124) ve Kırım hanına Narik’in vergi vermediğini söyler.

Ali Bey aslında ölümünün Çora Batır’ın elinden olacağını duymuştur ve onun atını almak için bunları yapmaktadır. Han, Ali Bey’e yetki verir. Ali Bey, Şora’nın olmadığı bir sırada babası Narik’e, annesi Mengli Silu’ya ve kız kardeşine hakaret eder, babasını dövüp atını alır. Eve dönen Şora, olanları babasından öğrenir ve Ali Bey’i öldürür. Şora da babası gibi hanın beyini öldürünce burada duramayacağını anlar. Bir gün yatar ve uykusunda Kazan’a göç ettiğini görür. Böylece babası ve annesinden izin alarak Kazan’a göçer (Dönmez, 2002: 134). Bu arada Ruslar, Kazan’a saldırır (Dönmez, 2002: 1). Kırım hanı, Şora’nın ailesini köle edince babası Narik Kazan’a gelip Şora’ya olanları anlatır ve bundan sonra el el dolaşacağını söyleyerek tam bir göçebe hayatı yaşar. Şora da babasının haklı olduğunu söyler (Dönmez, 2002: 150-151).

Destanın “Büyük Hocalar” varyantında ise Narik, karısına saldıran Kazan hanını öldürmekte ve İdil’den Kırım’a göç edip Köküslü Tama’ya yerleşmektedir (Dönmez, 2002: 157). Bu varyantta da göç nedeni ve olayların geri kalanı aynıdır (Dönmez, 2002: 165). Destanın “Karasu Bazar” varyantında ise memleket belli değildir ama destanda Canıbek adlı han ile muhafızı Narik bulunmaktadır. Aynı şekilde Canıbek, Narik’i bir yere gönderip karısına sahip olmak ister. Karısının tembihi üzerine gece evine gelen Narik, hanın, karısına saldırdığını görür ve hanı orada öldürerek bu memlekette göçüp Köküslü Tama’ya yerleşir (Dönmez, 2002: 172-173). Bu varyantta da Ali Bey, Çora’nın ailesine hakaret edip döver. Burada Çora’nın annesi durumu oğluna anlatır. Çora, Ali Bey ve kırk yiğidini öldürüp atını geri aldıktan sonra babası ve annesinden izin isteyerek Kazan’a göçer (Dönmez, 2002: 176). Bu destanda oğul, babasının başından geçen olayların aynısını yaşamıştır. Baba, namusunu korumak için şehzade öldürürken oğul, ailesine yapılan hakareten dolayı bey öldürmüş ve yaşadığı memlekette duramayacağını belirtmiştir.

2.5. İhanet ve Gurbetlikten Kaynaklı Göçler

Kazakların “Kulamergen-Joyamergen Destanı”nda kadının kocasına ihanet etmesinden dolayı bir göç söz konusudur. Kulamergen’in karısı kendisine ihanet ederek düşmanla işbirliği yapmıştır. Düşmanları, olağanüstü güçleriyle ortadan kaldıran Kulamergen karısını alıp kaynatasının memleketine gider. Baba, kızını idam eder ve diğer kızı Ballu Marjan’ı damadına nikâhlar. Beş yıl burada yaşayan Kulamergen, kaynatasından izin alıp tekrar memleketine göçer. Bu durum destanda şöyle ifade edilmiştir:

Yola çıktı vedalaşıp Ballu Marjan
Göç alayı yürüyüp yol ortasına yaklaşmış
Önünde göç alayının giden Kulamergen
Ağlayan küçük bir balayı yolda görmüş. (Arıkan 2007: 349)

Yolda karşısına çıkan düşman, çeşitli hileler yapar ama Kulamergen bunların üstesinden gelerek göç alayıyla birlikte memleketine döner (Arıkan 2007: 355).

Başka bir yerde doğup büyüdüğü halde asıl memleketine hasret duyduğu için göç etmek de Türk destanlarına yansımıştır. Örneğin Özbeklerin “Ayçınar Destanı”nda kahraman ve babası uzun zaman gurbette yaşadıktan sonra kendi memleketine göç etmektedirler. Halyar adlı çoban ile kızı Ayçınar pek çok olaydan sonra Kettepay’dan esas memleketleri olan Andican’a gelirler ve akrabalarını bulurlar. Gurbetten dönen Ayçınar amcasının oğlu Amanyar ile evlenir (Solmaz 2007: 20).

Sonuç

Netice itibariyle göçün, bir yerde yaşayan insanların hayat koşulları zorlandığında ortaya çıktığı, ilkin acıyı, yıkımı hatırlattığı ancak beraberinde yeni bir başlangıcı da getirdiği söylenebilir. Dolayısıyla göç olgusu, insanları zor şartlarda imtihana tabi tutmakta, yeni bir hayata hazırlanma konusunda onları motive etmekte ve büyük başarıların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Göç olgusunun tüm Türk halklarının destanlarına yansımış ve genelde düşmanla mücadeleler sonucu gerçekleşmiş olması düşündürücüdür. Bozkır medeniyet çevresine dâhil edilen Türklerin, çok sayıda devletler ve şaşaalı imparatorluklar kurmasının altında yatan sebebin bu olduğu söylene mübalağa edilmiş olmaz.

Aynı zamanda destanlar, ikinci dereceden tarihî kaynaklar olarak kullanılabilirler. Gerçekle hayali unsurları estetik bir zevkle bünyesine katan tarihî

belge niteliğindeki destanlar; siyasî, sosyal, iktisadî açılarından değerlendirilmek için de elverişli metinlerdir. Genel olarak Türk destanlarına yansıyan ve sosyal bir olgu olan göçler gerçeklikle bağdaşmaktadır. Gerek eski gerek yeni Türk destanlarında göçlerin genelde düşman saldırısı, baskını, baskısı veya başkalarının zorlaması sonucu ortaya çıkması Türk destanlarının tarihle ve gerçekle ilişkisine işaret etmektedir. Türk destanlarının içine yer, kişi ve boy isimleri kökeninin yerleştirildiği de gözden kaçmamaktadır. Destanlar bu açıdan da bir halkın geçmişini bünyesinde saklamaktadırlar.

KAYNAKLAR

- AKMATALİYEV, Abdıldacan, MUKASOY, M. ve OROZOVA, Gülbara. (2007). *Kırgız Destanları 2*. çev: Caştegin Turgunbayer. Ankara: TDK Yayınları.
- ARIKAN, Metin. (2007). *Kazak Destanları 2*. Ankara: TDK Yayınları.
- ARIKOĞLU, Ekrem. (2007.) *Hakas Destanları*. Ankara: TDK Yayınları.
- ARIKOĞLU, Ekrem ve BORBAANAY, Buyan. (2007). *Tuva Destanları*. Ankara: TDK Yayınları.
- CAYNAKOVA, Aynek. (2004). *Canlı Mirza*. çev: Mehmet Aça. Ankara: TDK Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Özkul. (2003). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- DİLEK, İbrahim. (2007). *Altay Destanları 3*. Ankara: TDK Yayınları.
- DÖNMEZ, Yusuf. (2002). *Çora Batır Destanı Üzerinde Bir Değerlendirme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERGİN, Muharrem. (2007). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: TDK Yayınları.
- ERGÜN, Metin ve İBRAHİMOV, Gaynislam. (2000). *Başkurt Halk Destanları*. Ankara: TÜRKSOY Yayınları.
- KALENDEROĞLU, İhsan. (2001). *Nogay Türklerinin "Mamay Destanı"*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAŞGARLI, Mahmud. (2005). *Divanü Lügati't-Türk*. Yay. haz. Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurtsever. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.

NAMATOV, Mirlan. (2001). *Kırgızların Küçük Destanı Er Tabıldı (İnceleme-Transkripsiyon)*. Yayımlanmamış doktora tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖYKE, Ceyda. (2004). *Kırgızların Küçük Destanlarından Baktı Bolat*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZTÜRK, Ali Özgün (2003). *Kırgız Türklerinin Mendirman Destanı (Transkripsiyon, Aktarma, Gramatikal Dizin)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SAKAOĞLU, Saim ve DUYMAZ Ali. (2003). *İslâmiyet Öncesi Türk Destanları: (incelemeler-metinler)*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

SOLMAZ, Ayşe. (2007). *Özbek Destanları 3*. Ankara: TDK Yayınları.

Türkçe Sözlük. (2005). Ankara: TDK Yayınları.